

FN:s konvention om barnets rättigheter: historik, teori och praktik

---

ELIZABETH ENGLUNDH

Inledning

Den 20 november 2009 var det 20 år sedan en enig generalförsamling i FN antog Konventionen om barnets rättigheter. Ingen annat traktat har så snabbt accepterats av så många stater. I dag är dokumentet ratificerat av 193 stater. USA och Somalia står än så länge utanför världssamfundets förening i ett internationellt dokument. Det innebär att det är drygt 80 miljoner barn som inte har tillgång till de rättigheter som konventionen stadgar.

Att barn genom konventionen fått egna rättigheter kan ses som en fantastisk utveckling av FN:s system för mänskliga rättigheter. Det kan även tolkas som en naturlig följd av att det antogs en kvinnokonvention 1979, samma år som förslaget lades om att ta fram en konvention om barnets rättigheter. Redan Ellen Key var av den uppfattningen att barnets rättigheter var beroende av kvinnans rättigheter.¹

Konventionen om barnets rättigheter är den enda konvention som innehåller såväl medborgerliga och politiska rättigheter som ekonomiska, sociala och kulturella. Eftersom det fanns en syn på barn som särskilt sårbara formulerades även rättigheter av skyddscharakter. Genom att dessa tre rättighetstyper samlats i *en* konvention synliggörs en spänning i synen på barnet som å ena sidan kompetent, å andra sidan sårbart och i behov av skydd. Detta är ingen enkel fråga att handskas med vid tillämpningen. Samtidigt som barnet har rätt att säga sin mening i alla frågor som rör barnet har det även rätt att få skydd mot något som barnet självt kanske inte vill bli skyddat från. Det är en svår avvägning.

---

¹ Key 1927.

Att konventionen rör så många områden, till exempel samhällsplanering, förskola och skola, socialtjänst, yttrandefrihet, religionsfrihet och skydd mot övergrepp ställer höga krav på världssamfundet när det gäller genomförandet på alla samhällsnivåer. Denna bredd gör att konventionen inte har en självklar anknytning till något specifikt forskningsområde, en fråga som bland annat Solveig Hägglund har problematiserat.² Den tvärdisciplinära karaktären ger stora möjligheter såväl i tolkning som i genomförande, men kan även vara en försvarande omständighet eftersom olika discipliner närmar sig rättigheterna med sina olika synsätt och teoretiska utgångspunkter.

I och med att FN-kommittén för barnets rättigheter³ menar att konventionen är hel och odelbar och att artiklarna relaterar till varandra på ett sätt som gör att det inte är möjligt att välja ut en eller ett par artiklar och förhålla sig till dem, är det problematiskt när olika discipliner väljer ut de artiklar som de anser passa bäst (se en diskussion om detta längre fram). Att tillämpa konventionen kräver ett helhetsgrepp, menar kommittén, där fyra grundprinciper: artikel 2 (barnets rätt att inte diskrimineras), artikel 3 (i alla beslut som rör barn ska barnets bästa komma i främsta rummet), artikel 6 (barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling) och artikel 12 (barnets rätt att säga sin mening och få den respekterad) används som en ram för tolkning av innebörden av rättigheterna.⁴ En kritik som riktats mot kommittén av bland andra Jutta Gras är att många av de begrepp som används av kommittén inte definierats. Som exempel nämns problemet med att rättigheterna ska betraktas som hela och odelbara, »holistic approach», och att FN-kommittén ska använda sig av en konstruktiv dialog, »constructive dialogue», i förhållande till konventionsstaterna.⁵

Andra artiklar som är centrala för den generella implementeringen

---

² Hägglund 2001.

³ FN-kommittén för barnets rättigheter är det organ som övervakar staternas genomförande av konventionen.

⁴ Gras 2001.

⁵ Gras 2001, s. 4 f.

är artikel 4 (genomförande av konventionen) artikel 42 (statens informationsskyldighet) och 44.6 (som slår fast att varje stat ska informera brett om FN-kommitténs sammanfattande kommentarer). Tillsammans med de fyra grundprinciperna utgör dessa artiklar den bas som hela samhället ska förhålla sig till. Som framgår är det en stor utmaning att genomföra konventionen om barnets rättigheter och det kräver såväl kunskap om konventionen som barnkompetens och mod.

Ett sätt att göra konventionen mer tillgänglig är att ta hjälp av fyra dimensioner, en politisk, en juridisk, en pedagogisk och en etisk.⁶ Dimensionerna kan i korthet beskrivas som viktiga förutsättningar för genomförandet, men de speglar även samhällets syn på barnet som medborgare med fullt och lika människovärde. En diskussion om dimensionerna återkommer längre fram.

Syftet med denna artikel är att belysa de idéhistoriska tankegångarna om barnets rättigheter, att beskriva konventionens innehåll, juridiska status och det system som övervakar staternas implementering samt att ge exempel på hur konventionen kan tillämpas.

Utgångspunkten för artikeln är pedagogik, det rör sig om lärande och om att skapa kunskap som genererar nya frågor. Anknytningen till pedagogiken är inte självklar när det rör FN-dokument. Pedagogik som vetenskaplig disciplin är »en samhällsvetenskap med inriktning mot kulturella processer och människors kulturella villkor».⁷ Artikeln anknyter till pedagogiken genom att beskriva de processer för lärande, förändring och utveckling som är nödvändiga för att genomföra konventionen i praktiken.

Artikeln inleds med en kort forskningsöversikt som anknyter till olika artiklar i konventionen. I ett historiskt avsnitt redovisas några strömningar som varit väsentliga både för synen på barn och för synen på att barn har egna rättigheter. Därefter följer en beskrivning av konventionens framväxt och hur den grupp som arbetade med att formulera rättigheterna resonerade i förhållande till olika artiklar.

---

⁶ Englundh 2008, s. 137.

⁷ Qvarsell 1996, s. 1.

Innehållet i konventionen presenteras och artikeln avslutas med ett praktiskt avsnitt som ger en inblick i hur arbetet med att tillämpa konventionen kan gå till.

Först alltså en kort forskningspresentation som en bakgrund.

Bakgrund och tidigare forskning

Som nämndes i inledningen är konventionen om barnets rättigheter ett tvärdisciplinärt dokument. Genom artiklarnas utformning synliggörs en rad samhällsområden vars verksamheter rör barn och därmed även olika vetenskapliga discipliner. Forskning som bidrar till att utveckla synen på barnet och dess rättigheter är central för samhällsutvecklingen, men också långt ifrån självklar. Konventionen som helhet är ännu relativt obeforskad. Den forskning som finns tar sin utgångspunkt i olika frågeställningar, verksamheter eller discipliner och förhåller sig sedan till någon eller några av artiklarna. Detta är problematiskt i sig eftersom rättigheterna ska ses som hela och odelbara. Samtliga artiklar är dessutom ömsesidigt beroende av varandra och ska tolkas tillsammans i ljuset av de fyra grundprinciperna.

Sättet att se på mänskliga rättigheter i allmänhet är ett resultat av en konferens som hölls i Wien i juni 1993, där den så kallade Wiendeklarationen med tillhörande handlingsplan arbetades fram. I avsnitt I, punkt 5, slås fast att mänskliga rättigheter ska betraktas som hela och odelbara och som ömsesidigt beroende av varandra. Detta gäller alla mänskliga rättigheter, inte bara konventionen om barnets rättigheter.⁸

Mycket av den forskning som bedrivits i relation till konventionen om barnets rättigheter tar sin utgångspunkt i enskilda artiklar. Detta kan hänga ihop med det som nämns ovan, att forskaren har sin hemvist i en viss disciplin och därför letar artiklar i konventionen som rör det området. Två exempel på intressanta avhandlingsprojekt med utgångspunkt i konventionen är Bodil Rasmussons⁹ och

---

⁸ Wiendeklarationen 1993.

⁹ Rasmusson 1998.

Rebecca Sterns.¹⁰ Båda utgår från artikel 12, barnets rätt att säga sin mening i frågor som rör barnet. Rasmussons arbete utgick från barns uppfattning om sin närmiljö. Barnen kom till uttryck genom samtal (intervjuer) och genom att de fick rita teckningar över sådant som var viktigt för dem. En central slutsats som drogs av detta arbete var att barns frågor ofta trivialiserades av vuxna. Eftersom det rör sig om förhållanden vuxna själva varit med om som barn uppfattas de inte som viktiga. Barnen i undersökningen, som var mellan 9 och 10 år, sågs av Rasmusson som mycket kapabla både att framföra sina åsikter på olika sätt och att beskriva det som var av vikt för dem.

Stern hade ett annat angreppssätt i sin forskning. Hon intresserade sig för vari det problematiska med artikel 12 består, om det är kulturella aspekter som utgör hinder eller om det är någon annan aspekt som försvårar. Stern¹¹ jämförde ett antal konventionsstater och deras synsätt på barns rätt till delaktighet och inflytande. En utgångspunkt var att delaktighet är en väg mot fördjupad demokrati. Resultaten pekar mot att det inte i så stor utsträckning rör sig om kultur som en försvårande omständighet utan att det är maktstrukturer som är avgörande för om barn blir delaktiga eller inte.

En annan intressant avhandling¹² jämför sex stater i Europa och deras barnpolitik. En fråga rörde på vilket sätt familjepolitiken bidrar till eller försvårar implementering av konventionen. Kristina Bartley drar, lite uppgivet, slutsatsen att inte ens de fyra grundprinciperna har implementerats i de olika staterna. Hon påpekar att eftersom det inte finns några sanktionsmöjligheter kopplade till konventionen borde fler studier göras för att öka kunskaperna om implementeringsgrad i de olika staterna.

Den forskning som är utgångspunkt för denna artikel är delar av min avhandling från 2008.¹³ Avhandlingsarbetet tog sin utgångspunkt i den generella implementeringen av konventionen och fokuserade lärande och kunskapsprocesser i en politiskt styrd organisation som be-

---

10 Stern 2006.

11 Stern 2006.

12 Bartley 1998.

13 Englundh 2008.

slutat att genomföra konventionen i hela organisationen. Resultaten visar dels att det inte är oproblematiskt att barn har egna rättigheter, dels att det finns frågor som rör barnets rättigheter i förhållande till föräldrarnas ansvar och samhällets övergripande tillsyn och ansvar för implementeringen som är mycket komplexa. Det är svårt, långt ifrån självklart och en stor utmaning för Sverige att genomföra barnets rättigheter på alla samhällsnivåer.

Vilka var då de strömningar som till slut ledde fram till en konvention inom FN:s rättighetskatalog?

En idéhistorisk tillbakablick

När konventionen var klar för beslut 1989 låg det tio års arbete bakom utformning och innehåll i de olika artiklarna. Under 1978, ett år före det internationella barnåret 1979, föreslog Polen, genom professor Adam Lopatka, att världen skulle arbeta fram en konvention för att stärka barnets rättigheter på den internationella arenan.¹⁴ Det fanns synpunkter på att tidigare deklARATIONER om barnets rättigheter inte var bindande och därför inte hade fått tillräcklig genomslagskraft för barnen.¹⁵ Vad var det som låg bakom de tidigare deklARATIONERNA, och varför var de inte bindande för de stater som ändå accepterat innehållet och skrivit under?

I sviterna efter första världskriget var det många barn som led verklig nöd på många olika sätt. Det var helt naturligt att fokus låg på att barn skulle skyddas mot skador och sjukdomar och få mat och vatten för överlevnad. En person som kom att betyda mycket i arbetet med den första deklARATIONEN för barnets rättigheter var Eglantyne Jebb.¹⁶ Jebb, som i grunden var pedagog, utövade inte sitt yrke i så många år på grund av sjukdom¹⁷, däremot svek hon aldrig sin livsuppgift att verka för att barn i alla länder skulle få ett drägligt liv. Jebb startade Rädda Barnen i London 1919 och samlade på kort tid in mer än 70

---

14 Lopatka 1999.

15 Hammarberg 1994.

16 Jebb levde mellan 1876 och 1928. Fuller 1951.

17 Fuller 1951.

miljoner pund som skulle gå till barn i nöd. Hennes arbetsfält var hela världen och hon reste land och rike runt för att skapa opinion mot att barn skulle behöva lida när vuxna bedrev krig. Hon satt också en tid i fängelse för att hon visat bilder på svältande barn, något som uppfattades som provocerande.¹⁸ Provocerande var det också, menar Edward Fuller,¹⁹ att Jebb menade att även barn till fienden skulle ha rätt till bistånd. Fuller beskriver Jebbs drivkraft för att ena mänskligheten och det var just den kraften som fick henne att formulera det som skulle bli den första deklARATIONEN för barnets rättigheter, även kallad Genève-deklARATIONEN, antagen i Nationernas Förbund (NF) 1924. DeklARATIONEN formulerades i fem punkter:

1. Barnet bör få möjligheter att utvecklas på ett normalt sätt både kroppsligen och mentalt (andligt).²⁰
2. Barnet som hungrar bör få mat, barnet som är sjukt bör få vård, barnet som är mentalt missgynnat bör uppmuntras, barnet som är vilse bör återföras, det föräldralösa och övergivna barnet bör tas omhand.
3. Barnet bör vara det första att få hjälp i nödsituationer.
4. Barnet bör få åtnjuta försörjning samt skyddas mot allt utnyttjande.
5. Barnet bör uppfostras med tanke på att dess bästa egenskaper kommer till dess medmänniskors gagn.²¹

Genève-deklARATIONEN är en uppmaning till kvinnor och män i alla länder att uppmärksamma att mänskligheten är skyldig att ge barnet det bästa de har att ge. Barnet är inte åldersdefinierat och texten är tydligt inriktad på frågor om skydd och välfärd. I början av 1900-talet talades det inte om det kompetenta, motståndskraftiga och tåliga, resilienta, barnet.²² Den diskussionen kom många år senare.

---

18 Clason 1994.

19 Fuller 1951.

20 Rädde Barnen har översatt »spiritually» med mentalt, medan jag menar att översättningen »andligt» är att föredra här.

21 Clason 1994.

22 Sommer 2005.

Ytterligare en pedagog lämnade värdefulla bidrag till utformningen av Genève-deklarationen. Det var den polske barnläkaren och författaren Janusz Korczak.²³ Korczak drev tillsammans med några medarbetare två barnhem i de judiska delarna av Warszawa. Han efterlyste tidigt ett Magna Charta Liberalis för barn i tre punkter:

1. Barnets rätt till sin död.
2. Barnets rätt till den dag som idag är.
3. Barnets rätt att vara den han eller hon är.²⁴

Inga märkvärdigheter kan tyckas, men det kan uppfattas som provocerande att kräva att ett barn ska ha rätt till sin egen död. Hur tänkte Korczak? Sven Hartman menar att rätten till sin död måste tolkas i sitt historiska sammanhang. I tider av sjukdom och nöd ville föräldrar skydda sina barn från smitta och förgiftningar och överdrev, i Korczaks ögon, barnens hygien. Ett liv är alltid farligt i någon mening och eftersom barnet hade rätt till sitt liv borde de även ha rätt till sin död, tyckte Korczak resonera enligt Hartman.²⁵ I de barnhem Korczak verkade var han en varm förespråkare för att barnen skulle få komma till tals och säga sin mening i stort och i smått. För att hjälpa barnen på traven anordnades så kallade »Kamratdomstolar» där såväl vuxna som barn fick stå till svars för sina handlingar. Det var en väg som Korczak såg för att även det svaga barnet skulle få göra sin röst hörd. Det centrala för Korczak var att barnet skulle visas respekt.²⁶

Utan att ha träffat Jebb under hennes arbete med Genève-deklarationen bidrog Korczak till diskussionen om innehållet. Enligt Hartman skrev han följande kommentar till deklarationen:

[...] barnens främsta och oantastliga rätt är rätten att uttrycka sina tankar, att aktivt delta i bedömningar och domslut som gäller dem själva. När vi mognar till att känna respekt och förtro-

---

²³ Korczak levde mellan 1878 och 1942.

²⁴ Mathiasson 2004, s. 19.

²⁵ Hartman 2001.

²⁶ Mathiasson 2004.

ende för barnen, när de fått förtroende för oss vuxna och själva framför vad de tycker om sina egna rättigheter – då kommer antalet problem att minska och misstagen bli färre.²⁷

För Korczak var respekten för barnet som individ det mest centrala. Han menade att alla människor hade lika värde oavsett ålder och detta synliggjordes inte minst i hans pedagogiska gärning. Oavsett om man var vuxen eller barn hade man en uppgift att fylla inom ramen för barnhemmets dagliga verksamhet. Hamnade man i konflikt med någon skulle den lösas i kamratdomstolen.²⁸ Det unika med Korczak var hans idé om att pedagogisk teori och praktik skulle sammanfalla. Detta medförde att närheten mellan barnen och personalen på barnhemmen blev oundviklig, alla deltog på lika villkor. Det är intressant att se att de tankar som fanns hos Korczak redan på 1930-talet kom att synliggöras och spridas över världen först när konventionen om barnets rättigheter blivit verklighet femtio år senare.

Det är känt att Korczak lät sig inspireras av Ellen Key²⁹ och hennes skrift »Barnets århundrade», som publicerades 1900.³⁰ Key proklamerade 1900-talet som barnets århundrade och precis som både Jebb och Korczak formulerade hon ett antal teser om barnets rättigheter. Rättigheterna kallades »Barnabalken» och publicerades i skriften »Barnens dag» i maj 1910:

1. *Alla* barns rätt till sunda, för sitt kall fostrade föräldrar.
2. *Alla* barns rätt till skydd för såväl själ som kropp mot slag och slit, mot svält och smuts.
3. *Alla* barns rätt till en, under *hela* uppväxttiden fortgående, kroppslig och andlig utveckling genom full delaktighet i en allsidig hälso- och sjukvård, en examenfri [sic] natur- och kulturtilläggnelse, en anlagsmässig – ej ståndsmässig – yrkesutbildning.
4. *Alla* barns rätt till arvlöshet, med andra ord deras hänvisande

---

27 Hartman 2004b, s. 138.

28 Hartman 2004a.

29 Key levde mellan 1848 och 1926.

30 Mathiasson 2004.

till den lyckoskapande nödvändigheten att helt bruka sina fullt utvecklade krafter.³¹

Key gick så långt i sina åsikter att hon menade att varje barn skulle ha rätt att välja sina föräldrar och inte behöva födas in i en olycklig relation.³² Hon menade också att det var bättre för en kvinna som levde i en dålig relation att skilja sig och leva själv. Mot den här bakgrunden måste Key ha uppfattats som en mycket radikal kvinna i början av 1900-talet. Frågan är vad hon menade med att barn skulle ha rätt att välja sina föräldrar. Philip Veerman³³ tolkar detta som att Key menade att alla som stod i begrepp att skaffa barn skulle fundera över sina egna förutsättningar att bli bra föräldrar.

Genèvedeklarationen är det enda av de tre rättighetsdokumenten (de övriga som åsyftas är Korczaks »Magna Charta Liberalis» och Keys »Barnabalk») som kom att få en vidare spridning. Det hängde ihop med att det var en deklARATION som antagits av NF. Ett problematiskt faktum var att deklARATIONEN inte var bindande på något sätt och det fanns inte några sanktionsmöjligheter mot stater som inte följde innehållet. Genèvedeklarationens skrivningar (se ovan) att »[b]arnet bör» är dessutom svagare än Korczaks och Keys formuleringar (se ovan) och kunde lätt uppfattas som något som inte behövde prioriteras. Korczak och Key uttryckte sig på annat sätt genom att poängtera rättigheterna, »[b]arnets rätt till» och »[alla] barns rätt till».

Innehållsmässigt handlar de olika dokumenten om att barn ska skyddas, få mat och utbildning samt kunna utvecklas i en bra miljö. En närmare granskning av formuleringarna visar att Key talar om »alla barn» medan Jebb och Korczak talar om »barnet» som enskild individ. Däremot är Key den som explicitgör att alla barn ska ha full delaktighet inom olika områden. Sammantagna kan de tre dokumenten sägas innehålla embryon till det som idag uttrycks som andemeningen i konventionen om barnets rättigheter, nämligen att barnet har rätt att få sina grundläggande behov tillfredsställda, rätt till

---

31 Key 1910.

32 Key 1927.

33 Veerman 1992.

skydd mot övergrepp och utnyttjande samt rätt att säga sin mening i frågor som rör barnet och få åsikten respekterad.³⁴

Genom den internationella Rädda Barnunionen (International Union for Child Welfare, IUCW)³⁵ kom Genève-deklarationen att byta namn och få två punkter adderade. Dessutom gjordes en del omformuleringar av innehållet. Namnet blev »1948 Declaration of the Rights of the Child» och tilläggen var:

1. att barnet ska skyddas utan varje hänsyn till ras, nationalitet och tro och
2. att barnet ska vårdas och fostras med tillbörlig respekt för familjen som enhet.

Med tanke på Jebbs starka patos för att alla barn, även fiendens, skulle skyddas är det märkligt att det första tillägget, att barn ska skyddas från diskriminering, inte fanns med i Genève-deklarationen. Det andra tillägget kan ses som ett led i att lyfta fram familjen som den bärande enheten för fostran av barnen, något som också är tydligt i konventionen om barnets rättigheter.³⁶

IUCW fick även uppgiften att verka för att få 1948 års deklara-tion för barnets rättigheter antagen i den nybildade organisationen Förenta Nationerna (FN). Detta tog sin tid eftersom FN samtidigt arbetade med att ta fram FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och två konventioner, Konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna (KMPR) och Konventionen om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna (KESKR). När den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna antagits 1959 antogs 1959 års deklara-tion om barnets rättigheter en månad senare, den 20 november 1959.³⁷ Samtliga FN:s 78 medlemsstater ställde sig bakom deklara-tionen. Innehållet hade utökats till tio punkter och i Rädda Barnens översättning hade den följande ordalydelse:

---

34 Hammarberg 1994.

35 Clason 1994.

36 Artikel 5 och 18.

37 Clason 1994.

1. Barnet skall åtnjuta alla de rättigheter som fastställts i denna förklaring. Varje barn utan något som helst undantag skall tillförsäkras dessa rättigheter, utan särskillnad på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, egendomsförhållande, börd eller ställning i övrigt, evad det gäller barnet självt eller dess familj.
2. Barnet skall åtnjuta särskilt skydd och skall genom lagstiftning eller med andra medel beredas möjligheter att fysiskt, psykiskt, moraliskt, andligen och socialt utvecklas på ett sunt och normalt sätt och under fria och värdiga betingelser.
3. Barnet skall alltifrån födelsen ha rätt till ett namn och en nationalitet.
4. Barnet skall åtnjuta social trygghet. Det skall ha rätt att växa upp och utvecklas under hälsosamma förhållanden. För den skull skall både barnet och dess moder beredas särskilt skydd och särskild omvårdnad, vari innefattas ändamålsenlig vård före och efter födelsen. Barnet skall ha rätt till tillfredsställande kost, bostad, vila och fritidssysselsättning samt sjukvård.
5. Det barn som är fysiskt, mentalt eller socialt missgynnat skall beredas den särskilda behandling, fostran och vård som dess speciella tillstånd påkallar.
6. För personlighetens allsidiga och harmoniska utveckling behöver barnet kärlek och förståelse. Det skall om möjligt växa upp under alla förhållanden i en anda av tillgivenhet och i en miljö präglad av moralisk och social trygghet. Ett barn skall under sina första år icke annat än i absoluta undantagsfall skiljas från sin moder. Samhället och dess organ skall åläggas plikten att sörja för särskild omvårdnad om barn utan familj och sådana som saknar tillfredsställande existensmöjligheter. Statsbidrag eller annan hjälp till underhåll av barnen i stora familjer bör eftersträvas.
7. Barnet skall ha rätt till undervisning, vilken åtminstone på elementärstadiet skall vara kostnadsfri och obligatorisk. Barnet skall åtnjuta en undervisning som främjar dess allmänbildning

och sätter det i stånd att under likvärdiga yttre betingelser utveckla sina färdigheter, sitt personliga omdöme och sin känsla för moraliskt och socialt ansvar och att bli en nyttig samhällsmedlem. Barnets bästa ska vara rättesnöret för dem som har ansvar för dess fostran och undervisning: detta ansvar vilar i första hand på föräldrarna. Barnet skall åtnjuta fullgoda möjligheter till lek och rekreation, som inriktas på att tjäna uppfostrans allmänna syften. Samhället och dess organ skall sträva efter att förverkliga denna rättighet.

8. Barnet skall under alla förhållanden vara bland dem som först erhåller skydd och undsättning.
9. Barnet skall skyddas mot alla former av vanvård, grymhet och utnyttjande. Det må icke göras till föremål för handel i någon form. Barnet må icke tillåtas utöva förvärvsarbete före lämplig minimiålder. Det må under inga omständigheter förmås eller tillåtas utföra sådan verksamhet eller inneha sådan anställning, som kan vara till men för dess hälsa, fostran och utbildning eller äventyra dess fysiska, andliga och moraliska utveckling.
10. Barnet skall skyddas mot all sådan påverkan som är ägnad att skapa fördomar i fråga om ras, religion och dylikt. Det skall fostras i en anda av förståelse, tolerans, vänskap mellan folken, fred och världsomfattande broderskap och till full insikt om att dess arbetsförmåga och begåvning bör ställas i medmänniskornas tjänst.³⁸

Det är intressant att följa de olika barnsynerna som varit tongivande under 1900-talet och hur de blivit synliga i olika dokument. 1959 var det dags att formulera även medborgerliga och politiska rättigheter för barn, barnet fick rätt till ett namn och en nationalitet. Staten fick ett ökat ansvar i förhållande till barnet (se under punkterna 2, 4 och 6) och begreppet »barnets bästa» introducerades för första gången i ett FN-dokument. Det formellt problematiska med denna deklaration var samma som för de tidigare deklarationerna, de var just deklaratio-

---

³⁸ Clason 1994, s. 16–18.

ner och därför inte juridiskt bindande, utan en viljeyttring. Barnet var inte åldersmässigt definierat och det fanns varken övervaknings- eller sanktionssystem.

Det skulle dröja tjugo år innan barnets rättigheter kom på den politiska agendan igen.

Ett bindande dokument formuleras och antas

När förslaget om en särskild konvention för barnets rättigheter kom 1979 var det många stater som menade att de andra konventionerna i FN-systemet även gällde barn och att det därför var onödigt, barn är ju också människor.³⁹ Även Sverige intog en skeptisk hållning till att börja med,⁴⁰ men var ändå med från start när arbetsgruppen väl började sitt arbete. Som tidigare nämnts var deklARATIONERNA inte tillräckligt verkningsfulla eftersom de endast var viljeyttringar. Nu ville Polen visa vägen till både ett mer kraftfullt och ett mer bindande dokument. Det finns olika spekulationer om och förklaringar till varför det var just Polen som kom med förslaget. Hartman⁴¹ menar dels att Polen ville bryta sin politiska isolering, dels att Korczaks inflytande över arbetet med barn i Polen genom sina barnrepubliker spelade en stor roll. Bartley⁴² ser även ett samband mellan att Polens regering faktiskt både kände ett ansvar för de barn som drabbats av kriget och samtidigt ville svara upp mot västsidans positiva attityder till mänskliga rättigheter i stort. Lopatka själv, den person som lade förslaget, menade att det polska samhället var känsligt för utsatta barn och därför ville värna om dem. En annan idé Lopatka presenterade var att regeringen ville ge det nya begreppet *barndom* ett innehåll.⁴³

Arbetet med att ta fram konventionen tog tio år. Arbetsgruppen träffades varje år för att nå konsensus när rättigheterna skulle formu-

---

39 Hammarberg 1994.

40 Ek 2009.

41 Hartman 2004b.

42 Bartley 1998.

43 Lopatka 1999.

leras. Stater från hela världen deltog under olika perioder, och det fanns förstås svårigheter för små och fattiga stater att delta på samma villkor som större och rikare. I de fattiga delarna av världen saknades såväl pengar som kompetens för att kunna delta. Särskilt afrikanska stater var underrepresenterade i arbetsgruppen.⁴⁴ Kritik har riktats mot konventionen både för att rättigheterna är för västorienterade i sina formuleringar och att stater från tredje världen inte tillräckligt har fått komma till tals. Det har också funnits synpunkter på att rikare stater haft en bredare representation.

Även frivilligorganisationer spelade stor roll vid framtagandet av konventionen. Många organisationer hade representation på plats i Genève för informella möten med de olika regeringsrepresentanterna. Simone Ek beskriver livfullt hur det gick till vid dessa informella möten, där hon själv bland annat bjöd på ärtsoppa och punsch på torsdagarna.⁴⁵ En slutsats man kan dra av hennes beskrivning är att det krävdes gott om tid, att alla var pålästa, att det krävdes informella möten samt att det fanns möjlighet att etablera personliga relationer.

Arbetsgruppens utmaningar

Under arbetets gång uppstod många problematiska situationer som bland annat handlade om hur begreppet barn skulle definieras, vad konventionen skulle heta och hur övervakningen skulle gå till.⁴⁶ Det var centralt att finna lösningar som alla stater kunde ställa sig bakom, arbetsklimatet var inriktat på konsensus. Vilka var då de stora utmaningarna?

Namnet på konventionen

En central fråga rörde namnet på konventionen. De tidigare deklARATIONERNA var inriktade på skyddsaspekter och i Lopatkas beskrivning av arbetet fanns tidigt ett förslag som var »a convention on protection of the child», men eftersom det fanns önskemål om att vidga rättighe-

---

44 Ek 2009.

45 Ek 2009.

46 Lopatka 1999.

terna även till andra samhällsområden var det viktigt att inte inrikta sig enbart på skydd.⁴⁷ Många stater ifrågasatte också att det gällde »barnet» som individ och inte barn som grupp. De stater som förde fram dessa synpunkter var av uppfattningen att det skulle bli lättare att undvika diskriminering på grund av kön.⁴⁸ Eftersom »barnet» var en formulering som fanns redan i Genève-deklarationen och gav barnet som individ egna rättigheter antogs namnet »Konventionen om barnets rättigheter». Det fanns även delegater som föreslog att barnets skyldigheter skulle behandlas i konventionen.

Vem är barn?

En av de största och svåraste frågorna för arbetsgruppen var enligt Ek att ta ställning till definitionen av vem som är barn.⁴⁹ Efter många och långa diskussioner fann arbetsgruppen konsensus i den formulering som gäller idag, nämligen att barn är varje människa under 18 år, om inte den lagstiftning som gäller barnet säger något annat. Genom denna formulering behövde gruppen inte ta ställning till när livet börjar utan det är upp till varje stat att besluta. Därmed kunde diskussionen om abort hänföras till nationella ställningstaganden. En anledning till att det gick att nå konsensus i den här frågan var att gruppen enades om att i inledningen (preamble) ta in en skrivning från 1959 års deklaration om barnets rättigheter.⁵⁰ Där uttrycks att barnet på grund av sin omognad behöver skydd såväl före som efter födelsen.

Exempel på stater som menade att även det ofödda barnet skulle skyddas var Vatikanstaten, Irland, Österrike, Senegal, Egypten, Marocko, Colombia, Chile, Venezuela och Argentina.⁵¹

---

47 Lopatka 1999, s. 343.

48 Ek 2009.

49 Ek 2009.

50 Preambeln är konventionens inledning eller förord, och den ska betraktas som en tolkningsram till artiklarna i själva konventionen.

51 Ek 2009, s. 44.

Adoption

Adoption var en annan fråga som det uppstod stora diskussioner om. Lopatka beskriver att de islamiska staterna hade problem med att acceptera de föreslagna skrivningarna, vilket var oväntat för några av delegaterna.⁵²

Utbildning

Även frågan om utbildning väckte stora diskussioner. Många delegater menade att de inte på mycket länge skulle kunna uppfylla kravet på fri utbildning för alla barn ens på grundnivå.⁵³ Det handlade om ekonomiska resurser som i många fall var obefintliga.

Barnsoldater

Artikel 38, rekrytering till väpnade styrkor, var föremål för långa, till synes ändlösa diskussioner. I denna fråga fick stater som exempelvis Sverige ge med sig och det blev, till slut, en femtonårsgräns i konventionen. Med anledning av detta startades ett arbete med ett tilläggsprotokoll om just rekrytering av barn till väpnade styrkor; här blev åldersgränsen 18 år.⁵⁴

Det var alltså många diskussioner som låg bakom det tio år långa arbetet som var till ända den 20 november 1989.

Konventionen om barnets rättigheter, ett viktigt beslut

»Klockan 10.30 antogs konventionen om barnets rättigheter av FN:s generalförsamling med acklamation, det vill säga utan omröstning».⁵⁵ Det var ingen stat som motsatte sig att barn fick en egen konvention som formulerade deras rättigheter. Det är lätt att tolka den stora avslutningen som att förarbetet skedde med konsensusbeslut som mål (se föregående avsnitt). Trots ett initialt motstånd var Sverige en av

---

⁵² Lopatka 1999.

⁵³ Lopatka 1999.

⁵⁴ Fakultativt protokoll till Barnkonventionen om barn i väpnade konflikter, 2000.

⁵⁵ Ek 2009, s. 15.

de första staterna att underteckna konventionen. I januari 2010 har 193 stater ratificerat⁵⁶, det vill säga de är juridiskt bundna att följa detta mellanstatliga avtal. Som tidigare nämnts är det endast USA och Somalia som står utanför konventionen. Somalia har ingen regering som kunnat ratificera och USA har olika anledningar till att inte gå med. Bland annat anses det att barnets rättigheter är ett stort ingrepp i föräldrarätten; vidare finns det fortfarande delstater som har dödsstraff för barn, där brott begåtts före 18-årsdagen. Även frågan om barnsoldater är känslig i USA.

Konventionens innehåll

Konventionen innehåller 54 artiklar i tre delar. Den första delen (artikel 1–41) innehåller olika typer av rättigheter, så kallade sakartiklar, och här finns även de nämnda fyra grundprinciperna, artiklarna 2, 3, 6 och 12. Del två (artikel 42–45) innehåller bestämmelser om hur övervakningen av genomförandet av rättigheterna går till och del tre (artikel 46–54) reglerar hur stater ansluter sig till eller går ur konventionen.

Konventionen i fyra dimensioner

Som nämndes i inledningen är konventionen tvärdisciplinär till sin karaktär. För att underlätta förståelsen av konventionens uppbyggnad och ramverk kan det underlätta att se konventionen i ljuset av fyra dimensioner, en politisk, en juridisk, en pedagogisk och en etisk. Dimensionerna är beroende av varandra och ingen av dem existerar utan de andra.⁵⁷

Den politiska dimensionen

Politiska beslut på olika nivåer är en förutsättning för konventionens genomförande i ett land. Beslutet i FN:s generalförsamling var ett politiskt beslut, där många staters regeringar gick samman och gemensamt beslutade att anta konventionen. Sedan måste regeringarna i de olika staterna fatta beslut om att ratificera konventionen för att den

---

⁵⁶ United Nations Treaty Collection, Chapter IV, 11.

⁵⁷ Englundh 2008.

ska bli ett juridiskt bindande dokument. Detta är också ett politiskt beslut. I Sverige finns ett inre förvaltningssystem som inte medger att regeringen avgör vilka frågor kommuner och landsting ska arbeta med. I sådana situationer måste regeringen stifta en lag eller öronmärka pengar för ett visst syfte. Därför måste varje kommun (290) och landsting och regioner (21) fatta egna beslut om att och hur de ska arbeta med konventionen. För att få genomslag måste beslutet vara fattat på fullmäktigenivå, vilket hänger ihop med att politiskt styrda organisationer inte tar uppdrag horisontellt utan direktiv måste komma uppifrån. Politiken rör den generella implementeringen i ett land och är i sin tur beroende av den juridiska dimensionen.

Den juridiska dimensionen

För att göra det möjligt att genomföra konventioner måste konventionsstaterna förhålla sig till vilken relation konventionerna ska ha till det nationella rättssystemet. FN-kommittén för barnets rättigheter rekommenderar att staterna inkorporerar konventionen i det egna rättssystemet, det vill säga gör den till lag. Den svenska regeringen valde att gå igenom svensk lag för att se hur den korresponderade med konventionen (konstatera normharmoni) och i nästa steg transformera konventionens artiklar in i relevanta lagar.⁵⁸

Sverige tillämpar dualism, vilket innebär att nationell rätt och ratificerade konventioner har samma värde. När konflikt uppstår mellan de olika systemen ska svensk lag ta över.⁵⁹ Det är problematiskt för implementeringen när de svenska domstolarna inte uppfattar att de har skyldighet att följa ratificerade konventioner. Det borde inte vara ett problem för domstolarna eftersom Sverige även ratificerat Wienkonventionen, vars artikel 27 säger att stater som ratificerat en konvention inte kan hänvisa till nationell lagstiftning för att inte följa konventionen.⁶⁰

FN-kommittén för barnets rättigheter uppmanar, som tidigare sagts, alla stater att inkorporera konventionen, det vill säga göra den

---

58 SOU 1997:116.

59 Bring & Mahmoudi 2001.

60 Wienkonventionen 1969.

till lag, men än så länge har den svenska regeringen förhållit sig passiv när det gäller denna uppmaning. Det råder också delade meningar om på vilket sätt det skulle bli bättre om konventionen gjordes till svensk lag.⁶¹ Socialdepartementet menar att transformation är ett mer dynamiskt instrument som kan hålla liv i konventionstexten och medge en viss utveckling medan inkorporering gör texten mer statisk.⁶² Johanna Schiratzki har framfört kritik mot konventionens utformning. Hon menar att rättigheterna har en pedagogisk utformning som gör att de har en »svag koppling till domstolars rättstillämpning» överhuvudtaget.⁶³

Som framgår ovan spelar juridiken stor roll för synen på hur en konvention ska implementeras på övergripande samhällsnivå. Hur detta sker spelar stor roll för vilket utrymme en konvention får i resten av samhället, som också förväntas genomföra rättigheterna i sina verksamheter.

Den pedagogiska dimensionen

I den pedagogiska dimensionen synliggörs konventionen som ett viktigt instrument för lärande och kunskapsutveckling om både rättigheterna i sig och deras genomförande i samhället. Konventionen och FN-kommittén ställer krav på förändrade arbets- och beslutsprocesser för att konventionen ska beaktas. Pedagogiken synliggörs i de metoder som används vid implementering. Begrepp som barnsyn, barnperspektiv och barnkompetens är centrala i den pedagogiska dimensionen. En diskussion om detta fortsätter nedan.

Den etiska dimensionen

Den etiska dimensionen, slutligen, visar hur samhället ser på barnet som medborgare med utgångspunkt i konventionen om barnets rättigheter. På vilket sätt »lever» samhället rättigheterna så att de blir synliga för barnet och hur kan barnet självt utöva sina rättigheter? Av några intervjuer med barn framgår att det inte är självklart att barn

---

⁶¹ Englundh 2008.

⁶² SOU 1997:116.

⁶³ Schiratzki 2003, s. 29.

känner till vad de har för rättigheter i relation till konventionen och därmed känner de inte heller till vad de innebär för dem och för de vuxna i deras närhet.⁶⁴ I ett land som Sverige är det inte obligatoriskt att barn får lära sig i skolan att de har egna rättigheter. Inte heller är det obligatoriskt att blivande lärare och andra pedagoger får lära sig att konventionen ska påverka deras arbete med barnen. Det är också intressant att se att barnen inte tycker det är självklart att de ska bli tillfrågade. De accepterar i stort att vuxna bestämmer eftersom de har större livserfarenhet. Men, och detta är viktigt, barnen uttrycker väldigt starkt att vuxna ska ta sitt ansvar i förhållande till barnen. När de själva tar upp en fråga vill de få »uppmärksamhet och bli lyssnade till».⁶⁵ Vuxna får inte blunda och gå vidare om de ser något de borde uppmärksamma (mobbing till exempel). Mobbing är en fråga Sverige fått kritik för i de regelbundna rapporter som sänds till och granskas av FN-kommittén.

Ansvar för genomförandet

Ansvar för att genomföra rättigheterna vilar på staten. Det inre förvaltningssystemet spelar ingen roll, vilket innebär att ingen kan friskriva sig från skyldigheten att tillämpa konventionen. Det starka kommunala självstyret till trots, konventionen ska genomföras i såväl kommuner som i landsting, där de flesta beslut som rör barn fattas.

Att arbeta med konventionen

Ett av syftena med denna artikel är att ge exempel på hur man kan arbeta med att implementera rättigheterna i en verksamhet. Följande avsnitt kommer att visa på ett arbetssätt som tar sin utgångspunkt i konventionen, min egen forskning och FN-kommitténs rekommendationer.

Som tidigare nämnts ställer konventionen och FN-kommittén krav på förändrade arbets- och beslutsprocesser. Hur kan det gå till? Var ska man börja?

---

⁶⁴ Englundh 2009.

⁶⁵ Englundh 2009, s. 113.

Med utgångspunkt i mitt avhandlingsarbete⁶⁶ följer en redovisning av hur några personer beskriver vad som är viktigt att tänka på och hur de själv har gjort. Studien genomfördes i ett landsting och 47 personer intervjuades. De personer som får tala nedan är en grupp »barnkonventionspiloter» (11 st.) som fått en tvådagars grundutbildning om konventionen och de beslut som fattats av landstingsledningen. Nedan följer en sammanställning av det som piloterna beskriver som viktiga förutsättningar för lärandet och kunskapsprocesserna om konventionen och implementeringen.

Piloterna menar att den grundutbildning de fått genom landstinget är en bra grund, men inte tillräcklig. De poängterar vikten av:

- Kunskap om grundprinciperna och dess implikationer.
- Självstudier, att läsa hela konventionen och ta fram de artiklar som är tillämpliga i den egna verksamheten.
- Att läsa, reflektera, föra en dialog och göra tolkningsförsök tillsammans med kollegor och andra i organisationen om synsätt och perspektiv.
- Tillämpningsövningar genom olika fallbeskrivningar som kan diskuteras i arbetsgruppen.
- Vikten av att veta var ytterligare kunskap kan sökas (i organisationen, på Internet, i andra organisationer).⁶⁷

Modellen nedan är en sammanfattning av piloternas synpunkter.

---

⁶⁶ Englundh 2008.

⁶⁷ Englundh 2009, s. 133.

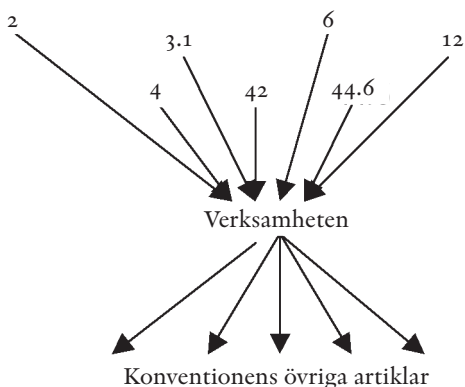

Fig. 1.1 Modellen är ett verktyg för att arbeta aktivt med konventionen. Siffrorna överst representerar de artiklar som rör grundprinciperna och den generella implementeringen. »Verksamheten» syftar på det egna verksamhetsområdet (se vidare nedan).

Förutom de fyra artiklar som uttrycker grundprinciperna innehåller modellen ytterligare tre artiklar, nämligen de artiklar som rör den generella implementeringen. Artiklarna rör alltså alla verksamheter och ska genomföras av alla som arbetar med eller beslutar om frågor som rör barn. I nästa steg är det beroende av verksamhetsområde vilka ytterligare artiklar som ska beaktas. För att veta vilka artiklar det är måste man läsa igenom hela konventionen.

Vad döljer sig bakom artiklarna?

Nedan följer en beskrivning av de fyra grundprinciperna och hur man kan tänka kring och förstå innehållet. Sedan följer de tre artiklar som rör den generella implementeringen. För artiklarnas exakta ordalydelse hänvisas till konventionstexten (se utdrag ur Barnkonventionstexten i denna bok). Den beskrivning som följer är inspirerad av den bok jag skrev efter avhandlingsarbetet och som riktar sig till pedagoger.⁶⁸

⁶⁸ Englundh 2009.

Artikel 2

Artikel 2 slår fast att alla barn har rätt till alla rättigheter i konventionen och att inget barn får diskrimineras på någon grund. Det handlar om människosyn, respekt och integritet. Barn har rätt att växa upp under likvärdiga villkor.

Att barn har samma värde som vuxna kan tyckas självklart, men är långt ifrån en realitet för många barn. Vår människosyn kommer att påverka vårt handlande i möten med barn. Begreppen »human being» och »human becoming»⁶⁹ är en hjälp att diskutera våra värderingar. Om grundsynen är att se barn som »human beings» kommer vi att behandla och bemöta barn med respekt. Barnens utsagor har ett värde i sig och det liv barnet lever just nu är viktigt, barn ses som delaktiga i sina egna liv och de får möjlighet att påverka. Om grundsynen däremot är att se barn som »human becomings» menar vi att barn är mindre fullkomliga än vuxna och att barndomen är en brist som ska rättas och korrigeras inför vuxenlivet.

Eva Johansson studerade hur förskolepedagoger bemötte barnen på en förskola och de tre teman hon fann benämndes »att se barn som medmänniskor», »vuxna vet bättre» och »barns intentioner är irrationella».⁷⁰ Pedagogerna använde sig inte av endast ett förhållningssätt utan kunde pendla mellan dem beroende av situation. När pedagogerna såg barnen som medmänniskor, lyssnade de till barnen, behandlade dem med respekt och var lyhörda för deras uttryckssätt. Barnets perspektiv fick komma till uttryck. När pedagogerna agerade utifrån synsättet att »vuxna vet bättre» var utgångspunkten att de själva vet vad som är bäst för barnet. Även om barnet har egna synpunkter så är det vuxnas perspektiv på vad som är det rätta som går först. När pedagogerna såg barnets intentioner som irrationella var det pedagogernas perspektiv som rådde och barnens handlingar sågs antingen som irrationella eller som verktyg för att utmana vuxna och deras regler.

Med utgångspunkt i ovanstående resonemang kan man föra en

---

⁶⁹ Johansson 2003, s. 47.

⁷⁰ Johanson 2003, s. 48.

diskussion kring vilken barnsyn den egna verksamheten präglas av. Hur bemöts barnen, finns det barn som blir behandlade på ett icke respektfullt sätt? Oavsett vad man känner för ett barn har man inte rätt att behandla det barnet annorlunda än andra barn, det är diskriminering. På vilken kunskapsgrund behandlas barn likvärdigt? Hur vet man att barn behandlas lika?

En annan viktig fråga rör barnets rätt till integritet. Hur bemöts ett barn som inte vill klä av sig inför andra barn, eller ett barn som inte vill gå på toaletten innan det ska gå ut? När barnen är äldre kan det röra sig om kommentarer kring klädsel eller utseende som kan uppfattas som integritetskränkande.

Artikel 3.1

Vid alla beslut som rör barn ska barnets bästa komma i främsta rummet.⁷¹ Det är en process i två steg. Först ska det göras en prövning av vad som är barnets bästa i en viss fråga. När prövningen är gjord och det finns ett underlag, ska beslut fattas om hur tungt barnets bästa ska väga i den specifika frågan. FN-kommittén ger inga slutliga besked om vad som är barnets bästa men de ger vägledning och säger att en sådan prövning ska innehålla en diskussion med utgångspunkt i följande underlag:

- Gällande lagstiftning
- Konventionen
- Grundprinciperna
- Aktuell forskning
- Praxis
- Synpunkter från den beprövade erfarenheten och det sociala nätverket
- Barnets/barnens åsikter

---

⁷¹ Resonemanget under artikel 3.1 tar sin utgångspunkt i Barnombudsmannen 2001, kap. 7.

När underlaget är sammanställt och det framgår vad som är barnets bästa ska det, som tidigare framgått, fattas beslut om hur tungt det ska väga i beslutet. Detta är ett svårt och komplicerat arbete, men det ska ändå göras, varför det är viktigt att sätta sig in i proceduren för att förstå hur processen kan hanteras. Barnets bästa kan inte alltid prioriteras, det kan finnas andra intressen (säkerhetspolitiska/samhällsekonomiska) som måste ta över och då menar FN-kommittén att vi måste fundera över vilka kompenserande åtgärder som måste sättas in på kort och på lång sikt. Vad skulle en kompenserande åtgärd kunna vara? Låt oss ta ett exempel. I ett fall där beslut fattats om att lägga ner en förskola och flytta barnen till andra förskolor skulle kompenserande åtgärder kunna vara att se till att barnen flyttas i grupper och inte utan en kamrat, att personalen får följa med de barn som bedömts vara särskilt känsliga och att barnen följs upp med jämna mellanrum. Processen kan beskrivas som en pedagogisk utmaning och beslutet kan sägas vara en politisk utmaning.

Arbetet med att göra en prövning av barnets bästa är en förenklad version av det FN-kommittén kallar, »child impact assessment» eller »child impact analysis»,⁷² vilket Sverige översatt till »barnkonsekvensanalys».⁷³ Barnkonsekvensanalysen innehåller flera moment och skall bland annat innehålla ekonomiska konsekvenser på lång och på kort sikt.⁷⁴

Artikel 6

Artikel 6 behandlar den fundamentala mänskliga rätten till liv. I artikeln stadgas också att barnet har rätt till överlevnad och utveckling. FN-kommittén menar att det är viktigt att de som arbetar med barn i olika verksamheter och organisationer kan samarbeta så att det blir bra för barnen. Här nämns begreppet »holistic» som i svensk kontext översatts med det välkända begreppet »helhetssyn». Inte minst i verksamheter som riktar sig mot barn talas det om vikten av att ha en helhetssyn

---

⁷² Hodgkin & Newell 2007, s. 61.

⁷³ Barnombudsmanen 2001, s. 79.

⁷⁴ För en utförlig beskrivning av barnkonsekvensanalysen se Barnombudsmanen 2001, kap. 7.

på barn. I denna helhetssyn kan dölja sig såväl personalminskningar som lokalsammanslagningar och verksamhetsförändringar.

Att arbeta med barn ställer stora krav på vuxnas närvaro, både fysiskt och psykiskt, vilket är en stor utmaning, inte minst när det gäller att se och bekräfta barn som är utsatta på något sätt. I Sverige är det en skyldighet för alla som arbetar med barn att anmäla misstanke om att ett barn far illa på något sätt. Detta ansvar regleras både i Socialtjänstlagens 14 kapitel 1 § och i artikel 19.1 i konventionen om barnets rättigheter. Det är viktigt att skapa rutiner för hur en anmälan ska göras och att dessa är kända av alla som arbetar i verksamheten, så att det inte uppstår några tveksamheter. Att ett barn far illa behöver inte bara betyda att det är utsatt för misshandel i hemmet. Barn kan vara vittnen till andra som misshandlas, de kan vara självmordsbenägna, ha ätstörningar eller vara utsatta för kränkande behandling av andra barn eller av vuxna. Förutom att vi har en skyldighet att ingripa krävs det ett stort mod. Därför är det viktigt att de som arbetar med barn har en ständigt pågående dialog som påminner om den människosyn som genomsyrar verksamheten.

Barndomen har ett värde i sig och barnet har rätt till optimala förutsättningar för att leva ett bra liv nu. Här spelar utvecklingsaspekten en stor roll, och av bland annat artikel 6 framgår att barnet har rätt att utvecklas fysiskt, psykiskt, andligt, moraliskt och socialt. På vilket sätt kan de som arbetar med barn stödja utvecklingen inom dessa områden? Artikel 6 följs upp i till exempel artikel 29.1, som handlar om att »barnets utbildning ska syfta till att [a] utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga». För att förstå hur man ska gripa sig an detta uppdrag är det viktigt att ha barnkompetens, kunskap om hur barn utvecklas, vad som är goda utvecklingspotentialer och vad som kan hindra den normala utvecklingen.

Artikel 12

Artiklarna 12–15 handlar om barnets rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad, rätt till yttrandefrihet, tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet samt rätt till föreningsfrihet. Med andra ord har

barnet rätt att vara delaktigt och få möjlighet att påverka sitt eget liv. Många stater har reserverat sig mot just dessa artiklar, något som är bekymmersamt eftersom de är grunden och utgångspunkten i de medborgerliga och politiska rättigheterna. Att ge barnet rätt att säga sin mening i alla frågor som rör barnet kan uppfattas som en stor provokation mot vuxenvärlden och det finns en föreställning om att det ser olika ut beroende på i vilken kultur barnet växer upp. Stern har visat att det inte är en fråga om kulturell kontext utan att det är en fråga om makt.⁷⁵ Därför är det inte konstigt att det finns stora svårigheter att genomföra just artikel 12. Hur ska det gå till när alla barn ska säga sin mening i alla frågor som rör dem? Utgångspunkten för artikel 12 är just delaktigheten och inflytandet, det är inte en fråga om självbestämmande. Vuxna har alltid ansvar för beslut och som framgår av artikel 5 ska föräldrarnas rättigheter minska i förhållande till den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga («the evolving capacities of the child»). Därför är det viktigt att barnet omges av kloka, insiktsfulla och goda vuxna som kan fatta bra beslut.

Som framgått gäller barnets inflytande samtliga områden som berör ett barns liv, inte bara familjen, skolan och det sociala livet. Det handlar om vilka som ska ha tillgång till demokrati. Roger Hart beskriver på ett insiktsfullt sätt olika aspekter av inflytande som det är viktigt att fundera kring.⁷⁶ Han pekar på att när barn får inflytande sker det ofta i en form av skendemokrati där vuxna ger barn symboliskt inflytande eller låter barn framstå som dekorationer. Att vuxna tar med små barn i demonstrationer vid nedläggning av förskolor eller låter barn uppträda på olika sätt innan vuxna ska börja en konferens eller ett »viktigt» sammanträde, är exempel på detta. Att påbörja ett arbete med barns inflytande är en stor utmaning och det är viktigt att ställa sig frågan om vad som är syftet med delaktigheten innan man börjar. Andra frågor som kräver svar är vad man vill diskutera med barnen, vilka barn som ska få säga sin mening och på vilket sätt det ska gå till. Om det inte finns barn i den egna verksamheten är

---

⁷⁵ Stern 2006.

⁷⁶ Hart 1992.

det viktigt både att undersöka hur barn kan kontaktas och att inte glömma att man måste få vårdnadshavarnas tillstånd. Det är frivilligt för barnen att delta, det är en rättighet, inte en skyldighet, vilket är viktigt att informera barnen om. Det är viktigt att berätta vad resultaten ska användas till. FN-kommittén är noga med att poängtera att rättigheten gäller alla barn, det vill säga även barn med olika typer av funktionsnedsättningar, barn med annat modersmål och små barn, något som ställer krav på särskilda kompetenser hos dem som arbetar med inflytandet. Kommittén har också påpekat att det inte rör sig om självbestämmande, vuxna kan inte frånhända sig ansvar genom att hänvisa till att barnen ska bestämma.⁷⁷ När det gäller omyndiga barn är det alltid vårdnadshavaren som har det yttersta ansvaret.

Artikel 4

Artikel 4 berör egentligen inte dem som arbetar direkt med barnen utan är en fråga för dem som arbetar på en beslutande nivå. De ska vidta nödvändiga åtgärder så att konventionen kan genomföras. Barn ska prioriteras i budgetarbetet och inför stora beslut menar FN-kommittén att barnkonsekvensanalyser ska genomföras. Prövningar av barnets bäst (se ovan) är en förenklad form av barnkonsekvensanalys.

Artikel 42

Artikel 42 har stor betydelse för dem som arbetar med barn. Staten har skyldighet att informera både vuxna och barn om att barn har egna rättigheter och vad det innebär på olika nivåer. I Sverige är det, som tidigare framgått, inte obligatoriskt att barn får kunskap om sina rättigheter i skolan. Inte heller är det obligatoriskt inom lärarutbildningen att blivande pedagoger får kunskap om barnets rättigheter och vad det innebär för vuxna. Det är anmärkningsvärt nog upp till varje lärare att bestämma om detta ämne ska avhandlas. Ofta är det en fråga skolorna arbetar med den 24 oktober, på FN-dagen. Men

---

⁷⁷ Hodgkin & Newell 2007.

rättigheterna ska »levas», inte undervisas om en dag om året.⁷⁸ För att kunna genomföra rättigheterna är det av största vikt att känna till rättigheternas innehåll och innebörd, och att det handlar om just rättigheter och inte om behov. Det är viktigt att ta ställning till vad det innebär för en själv att barn har egna rättigheter.

Artikel 44.6

Artikel 44.6 föreskriver staters skyldigheter att sprida information om de rapporter som skrivs av regeringarna och de synpunkter FN-kommittén har på staternas implementeringsarbete och kommer därför inte att behandlas utförligare här.

Tillämpning

De artiklar som gemensamt kallas »konventionens krav på förändrade besluts- och arbetsprocesser» ska tillämpas av alla oavsett verksamhet. Nedanstående modell är ett verktyg som kan underlätta det arbetet.

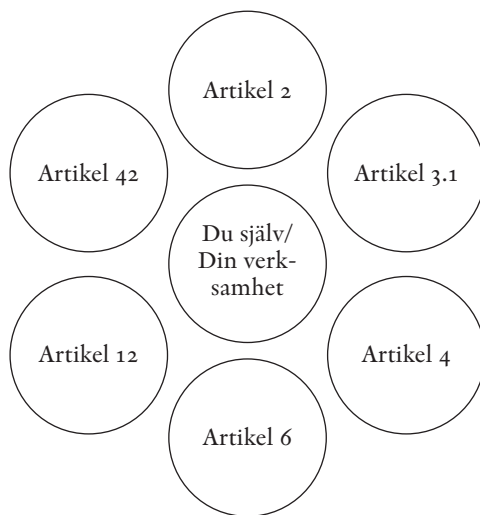

Fig. 1.2 Modellen innehåller de sex artiklar som är centrala för den generella implementeringen och är tänkt som ett verktyg för att se om man själv arbetar i enlighet med konventionens grundprinciper och artiklarna i den generella implementeringen.

---

⁷⁸ Hart 1992.

Du själv och din verksamhet

En väg att arbeta med modellen ovan är att utgå från sin egen position och placera sig själv och sin egen verksamhet i den mittersta cirkeln. Sedan riktar man sig mot de andra cirklarna i tur och ordning och formulerar frågor som anknyter till artiklarnas innebörd. Exempel på frågor till artiklarna kan vara:

Artikel 2

Hur bemöter vi barn i vår verksamhet?

Finns det några barn som riskerar att behandlas på ett diskriminerande sätt?

Behandlar vi flickor och pojkar lika?

Behandlar vi barn med olika kulturell/religiös/social/etnisk bakgrund på ett likvärdigt sätt?

Favoriserar/särbehandlar vi några barn på något sätt?

Pratar vi nedsättande om barnets föräldrar så att barnet hör det?

Låter vi barnen lida för något vi tycker att föräldrarna misslyckats med?

Artikel 3.1

Hur gör vi prövningar av barnets bästa?

I vilka frågor gör vi prövningarna?

Vad innehåller de?

Hur ofta prioriteras barnets bästa i besluten?

Artikel 4

Hur ser de styrdokument ut som vi arbetar efter?

Hur väl stämmer de överens med konventionen?

Är barn prioriterade av ledningen?

Hur ser budget för barnverksamheterna ut?

Hur arbetar vi med och genomför kompenserande åtgärder när barn inte kan prioriteras?

Artikel 6

Vilka samarbetar vi med?

Vilka behöver vi samarbeta med?

Hur arbetar vi med barnet för att utveckla dess fysiska, andliga, moraliska, psykiska och sociala förmågor?

Artikel 12

Hur pratar vi med barn i vår verksamhet?

När pratar vi till barn?

När pratar vi med barn?

När pratar vi om barn?

Hur pratar vi om barn?

Pratar vi om barn eller deras föräldrar så att barnen kan höra det?

Känner barnen sig trygga med att vända sig till oss om de behöver hjälp på något sätt?

På vilket sätt kan barn ha inflytande i vår verksamhet?

I vilka frågor kan barn ha inflytande?

Ges alla barn möjlighet att delta i detta arbete?

Hur informeras barnen?

Vad händer med resultaten?

På vilket sätt visas barn respekt i sina yttringar?

Hur mycket påverkar barnens åsikter planeringen av verksamheten?

Artikel 42

Vilka vuxna får kunskap om konventionen och vad den innebär?

Hur får vuxna kunskaper om konventionen?

Vem är det som utbildar om konventionen?

Vilka barn får kunskaper om sina rättigheter?

Hur går det till?

Vem ger barnen denna kunskap?

Som framgår av frågeställningarna är det möjligt att betrakta svaren på de frågor som finns under artikel 3.1 som en förenklad barnkonsekvensanalys.

Sammanfattande kommentarer

Syftet med den här artikeln var att belysa de idéhistoriska tankegångarna om barnets rättigheter, att beskriva konventionens innehåll, dess juridiska status och det system som övervakar staternas implementering, samt att visa exempel på hur konventionen kan tillämpas. Innehållet i artikeln implicerar att det är svårt, långt ifrån självklart och en stor utmaning att genomföra barnets rättigheter. Många delar relaterar till varandra, och det är centralt för den som ska tillämpa konventionen att ha förstått vad det handlar om, att det är möjligt att göra, det vill säga att det finns resurser i form av ekonomi, människor och tid, samt inte minst att det finns en verklig vilja. För förståelsen av såväl innehållet i konventionen som förutsättningarna för genomförandet är det viktigt att känna till de strömningar som bidragit till att barnets mänskliga rättigheter kommit på agendan inom olika samhällsområden vid olika tillfällen i historien. Om den politiska viljan saknas är det lätt att genomförandet stannar vid att vara en politisk vision.

Summary

The purpose of this article is to contribute to improved knowledge of issues related to Children's Rights. Already in the early 1900s, there were both individuals and ideological currents that defined and promoted Children's Rights. In 1959 the UN adopted a Declaration on the Rights of the Child and in 1989 the rights of children were further strengthened when the UN General Assembly adopted the Convention on the Rights of the Child. The distinctive features of the Convention are: (1) it gives children the opportunity to participate in matters concerning their future and well-being (an aspect that was not provided for in previous declarations) and (2) it reinforces the relationship between state and child. Today, 20 years after its adoption, the great challenge is to implement the Rights so that they also become known and understood by children. Most decisions relating to children are made in local governments and the internal adminis-

trative system in Sweden is an aggravating factor in the fulfilment of Children's Rights. Therefore it is crucial that knowledge about these Rights is spread and that there is an ongoing discussion about what these Rights imply. The interdisciplinary nature of the Convention helps us to see that there are several ways to approach its implementation. Research in this area is essential in order to interpret the Rights in practice. The most central articles to be considered are: 2. No child shall be discriminated against on any ground; 3. The best interests of the child shall be a primary consideration in all decisions concerning the child; 4. Children shall be a prioritized group; 6. The child has the right to life, survival and development; 12. In all matters concerning the child, the child has the right to express his or her view; 42. The state has an obligation to inform both children and adults that children have rights and what this means for the adults charged with ensuring the preservation of these rights. This is a task which must be grounded in dialogue, communication and courage – and of course in sound knowledge of the Convention itself.

Keywords: UN Convention on the Rights of the Child, Implementation, CRC, Children's rights, The Best Interests of the Child.

Litteratur

- Barnombudsmannen, 2001, *Med barnkonventionen som karta och kompass*. Stockholm.
- Bartley, K., 1998, *Barnpolitik och barnets rättigheter*. Diss. Göteborgs universitet: Sociologiska institutionen. Göteborg.
- Bring, O. & Mahmoudi, S., 2001, *Sverige och folkrätten*. 2 uppl. Stockholm.
- Clason, E., 1994, *Rädda barnen och barnets rättigheter i historiskt perspektiv*. Rädda Barnen. Stockholm
- Ek, S., 2009, *Självklart barnets rättigheter*. Stockholm.
- Englundh, E., 2008, *Folkrätt för barn som pedagogiskt åtagande: Statligt ansvar – regionalt lärande?* Diss. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen. Stockholm.
- Englundh, E., 2009, *Barnets bästa i främsta rummet – en pedagogisk utmaning?* Stockholm.
- Fakultativt protokoll till Barnkonventionen om barn i väpnade konflikter, 2000. G.A. Res. 54/263, Annex I, 54 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 7, U.N. Doc. A/54/49, Vol. III. Elektroniskt: <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/childprotarmed.html> (hämtad 2010-05-15).
- Fuller, E., 1951, *The right of the child*. London.
- Gras, J., 2001, *Monitoring the convention on the rights of the child*. Erik Castrén Institute of International Law and Human Rights, Research Reports 8. Helsingfors.
- Hammarberg, T., 1994, *FN-konventionen om barnets rättigheter*. Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law, Report No. 16. Lund.
- Hart, R., 1992, *Children's participation. From tokenism to citizenship*. Innocenti essays No. 4. Florens.
- Hartman, S., 2001, »Barnkonventionens föregångare». *Utbildning och demokrati: tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 10:2, s. 9–24.
- Hartman, S., 2004a, »En humanistisk pedagogik». Mathiasson, L. (red.), *Janusz Korczak och barnens värld*. Lund, s. 25–38.
- Hartman, S., 2004b, »Vägröjare och föregångsman». Mathiasson, L. (red.), *Janusz Korczak och barnens värld*. Lund, s. 135–145.
- Hodgkin, R. & Newell, P., 2007, *Implementation handbook*. Geneva.
- Hägglund, S., 2001, »FN:s konvention om barnets rättigheter – en källa till viktiga forskningsfrågor om barn och barns villkor». *Utbildning och demokrati: tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 10:2, s. 3–8.
- Johansson, E., 2003, »Att närma sig barns perspektiv. Forskares och pedagogers möten med barns perspektiv». *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8:1–2, s. 42–57.
- Key, E., 1910, »Barna-balken». Dens., *Tal till Sveriges ungdom*. Stockholm, s. 143–145. Elektroniskt: <http://runeberg.org/svungdom/k7.html> (hämtad 2010-05-15).
- Key, E., 1927 [1900], *Barnets århundrade. Studie, del I*. 3 uppl. Stockholm.
- Lopatka, A., 1999, »Convention on the rights of the child: history, content, impact». Verhellen, E. (red.), *Understanding children's rights*. Ghent, s. 343–358.

- Mathiasson, L., 2004, »Janusz Korczak – ett porträtt». Mathiasson, L. (red.), *Janusz Korczak och barnens värld*. Lund, s. 1–24.
- Qvarsell, B., 1996, *Pedagogisk etnografi för praktiken: en diskussion om förändringsfokuserad pedagogisk forskning*. Texter om forskningsmetod, 2. Stockholm.
- Rasmusson, B., 1998, *Stadsbarndom. Om barns vardag i en modern förort*. Diss. Lunds universitet: Socialhögskolan. Lund.
- Rädda barnen och barnets rättigheter i historiskt perspektiv, 1994. Rädda Barnen. Stockholm.
- Schiratzki, J., 2003, »Barnkonventionen och barnets bästa – globalisering med reservation». Sandin, B. & Halldén, G. (red.), *Barnets bästa. En antologi om barnomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv, s. 25–51.
- Sommer, D., 2005, *Barndomspsykolog. Utveckling i en förändrad värld*. 2 uppl. Stockholm.
- SOU 1997:116, *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige*. Socialdepartementet: Barnkommitténs huvudbetänkande. Stockholm.
- Stern, R., 2006, *The child's right to participation – reality or rhetoric?* Diss. Uppsala universitet: Juridiska institutionen. Uppsala.
- United Nations Treaty Collection*, Chapter IV, 11. Elektroniskt: www.ochr.org (>Countries, >Human Rights in the World, >Ratifications and Reservations, >11. Convention on the Rights of the Child) (hämtad 2010-05-15).
- Veerman, Ph. E., 1992, *The rights of the child and the changing image of childhood*. Dordrecht/Boston/London.
- Wienkonventionen, 1969. *The Vienna Convention on the Law of Treaties*. United Nations, *Treaty Series*, vol. 1155, s. 331. (A/CONF.39/27). Elektroniskt: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (hämtad 2010-05-15).
- Wiendeklarationen, 1993. *Vienna Declaration and Programme of Action*. (A/CONF.157/23). Elektroniskt: <http://www.un-documents.net/ac157-23.htm> (hämtad 2010-05-15).